

Piotrków Trybunalski, 25.11.2020 r.

dr hab. Agnieszka Klimas, prof. ucz.

doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa

profesor uczelni Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego

im. Jana Długosza w Częstochowie

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Karoliny Diany Szymczak

pt. *Onimy w cyklu baśni „Priče iz davnine” Ivany Brlić-Mažuranić*

Problematyka przekładu

Przedłożona mi do recenzji dysertacja doktorska autorstwa pani mgr Karoliny Szymczak, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny Szcześniak (promotor pomocniczy dr Anita Gostomska), stanowi ważny wkład w rozwój badań dotyczących nazw własnych w przekładoznawstwie. Problematyka podjęta w rozprawie jest nowatorska, wpisuje się w nurt współczesnej myśli translatorycznej, rozwijającej się od początku XXI wieku w ramach nowego kierunku badań, określanego w polskich pracach naukowych jako *translatoryka literatury dziecięcej* (TLD). Łączy ona badania nad literaturą dziecięcą i przekładoznawstwem. W światowych badaniach funkcjonuje od lat 70. XX wieku jako odrębna dyscyplina naukowa, nazywana mianem *Children's Literature Translation Studies* (CLTS). Istnieje zatem potrzeba podejmowania prac badawczych w jej ramach, a rozprawa Doktorantki jest cegiełką w rozwoju wspomnianego kierunku badań. Ponadto interpretacja onimów, której dokonuje Autorka w rozprawie, jest zgodna z najnowszymi badaniami dotyczącymi analizy nazewnictwa literackiego, ukazuje bowiem konieczność omawiania tekstów literackich, zarówno oryginalnych, jak i tłumaczeń, poprzez ich onomastykon.

Praca, poza wniesieniem nowych wartości naukowych, niewątpliwie przyczyni się do przybliżenia sylwetki i twórczości chorwackiej pisarki Ivany Brlić-Mažuranić (uznanej na świecie, ale mniej znanej polskiemu odbiorcy autorki baśni), wykorzystującej w swych tekstach motywy słowiańskie.

Przedmiotem rozważań uczyniła Doktorantka analizę nazw własnych wyekscerpowanych ze zbioru baśni noszącego tytuł *Priče iz davnine*, składającego się sześciu utworów (*Kako je Potjeh tražio istinu, Ribar Palunko i njegova žena, Regoč, Šuma Striborova,*

Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica, Sunce djever i Neva Nevičica), które wchodziły w skład pierwszego ich wydania, w 1916 roku. Pani mgr Karolina Szymczak brała pod uwagę tłumaczenia baśni na języki: angielski, czeski, szwedzki, duński i niemiecki (według kolejności publikacji), dokonywanych jeszcze za życia pisarki.

Taki dobór utworów do analizy, jak uzasadniła Doktorantka, wynikał z celu badań, a było nim uwzględnienie w procesie translacji onimów baśniowych roli autorki tekstów – Ivany Brlić-Mažuranić oraz zaprezentowanie, w jaki sposób zmiana nazwy własnej lub pozostawienie oryginalnej formy onimu w tekście tłumaczonym wpływa na organizację całości tegoż tekstu, a także jego odbiór przez młodego czytelnika. Temu celowi podporządkowane zostały cele szczegółowe (m.in. wprowadzenie w tematykę badań, przedstawienie najważniejszych osiągnięć naukowych z zakresu translatoryki i onomastyki literackiej, ukazanie sylwetki pisarki, wskazanie etymologii, semantyki, konotacji kulturowych nazw własnych w tekście oryginalnym i jego tłumaczeniach, zaprezentowanie różnych strategii stosowanych przez tłumaczy w procesie translacji nazw własnych).

Materiał badawczy został bardzo starannie dobrany, a po lekturze pracy można stwierdzić, że jego analiza pozwoliła osiągnąć Doktorantce zakładany cel główny, jak i cele szczegółowe. W realizacji tych celów Autorka wykorzystwała metody językoznawcze i przekładoznawcze. Dokonując przeglądu wymienionych metod, wybrała z nich te, które najlepiej pozwoliły Jej prowadzić własne badania i zrealizować założone cele. Przyjęła jako podstawę rozważań sposób kreacji nazw literackich, ich funkcjonowanie w tekście oryginalnym i jego tłumaczeniach, a w zakresie strategii translacji onimów zastosowała terminologię stosowaną przez Lincolna Fernandesa i Jana Van Coillie'a. Stworzyła w ten sposób pewien model interpretacji nazw własnych w ramach rozwijającego się kierunku badań, jakim jest wspomniana wyżej *translatoryka literatury dziecięcej* (TLD), co jest niezwykle istotne ze względu na brak wypracowanych jednoznacznych stanowisk metodologicznych w zakresie tej młodej dyscypliny naukowej. Zaproponowana metoda analizy onimów może być zastosowana w innych badaniach naukowych o podobnym profilu.

Ponadto oryginalnym i zarazem bardzo ważnym aspektem badań jest prześledzenie procesu kreacji nazw literackich w tekstach tłumaczonych. Autorka dysertacji przedstawiła w tym celu wpływ Ivany Brlić-Mažuranić na zastosowanie przez tłumaczy określonych nazw własnych lub ich apelatywnych odpowiedników, pokazując w ten sposób, że wybrane przez nich strategie translatorskie są uwarunkowane intencją samej pisarki, która współdecydując o onimach literackich, determinowała sposób ich funkcjonowania w tekstach docelowych.

Omawiając strukturę rozprawy należy podkreślić, że jest ona uporządkowana i przejrzysta. Już na początku sprawia wrażenie dobrze przemyślanej metodologicznie i formalnie pracy, co potwierdza się w poszczególnych jej częściach. Autorka logicznie i konsekwentnie prowadzi wywód naukowy, począwszy od przedstawienia wstępnych założeń pracy, poprzez część teoretyczną i analityczną, przedstawiając na końcu wnioski z przeprowadzonych badań naukowych. Rozprawa liczy 310 stron i składa się z 5 rozdziałów, zakończenia, trzech dodatków, na które składają się: alfabetyczny słownik rozwiązania skrótów, spis tłumaczeń *Priče iz davnine* oraz ilustracje mikrofilmów. Na końcu zamieszczony został spis tabel i wykaz literatury użytej w pracy, a także streszczenie w języku polskim i angielskim.

Wstęp do recenzowanej rozprawy doktorskiej zawiera wszystkie elementy wymagane w tego typu pracach, w tym m.in. uzasadnienie wyboru tematu badań, ich aktualności w badaniach międzynarodowych, zakresu tematycznego i bazy materiałowej. Szczegółowo omówione zostały w nim założenia metodologiczne oraz struktura pracy.

W związku z tym, że temat badań dotyczy warstwy proprialnej utworów dla dzieci i młodzieży, pierwszy rozdział rozprawy Autorka poświęciła onomastyce literackiej. Wskazała najważniejsze aspekty związane z analizą nazw literackich, także w kontekście translacji, koncentrując się nie tylko na funkcjach onimów w tekście literackim, specyfice przekładu nazw, dokonując przy tym krytycznej analizy różnych ujęć koncepcji tłumaczenia i strategii stosowanych w tym celu, ale także przedstawiła badania propriów w literaturze dziecięcej i młodzieżowej na tle zmieniających się zasad wychowania i edukacji dzieci, wpływających na ich rozwój, a tym samym na kompetencje młodych czytelników, co warunkuje interpretację przez nich użytych w tekstach onimów. Przedstawiając wieloaspektowo zagadnienie translacji nazw w tekstach dla dzieci i młodzieży, Autorka ukazała w ten sposób, że jest to proces bardzo złożony, skomplikowany, co z kolei obrazuje, że badania naukowe dotyczące przekładu nazw nie należą do łatwych, bowiem wymagają uwzględnienia szeregu czynników i dużego przygotowania merytorycznego ze strony badacza, co stało się udziałem pani mgr Karoliny Szymczak.

W drugim rozdziale Autorka ukazuje sylwetkę Ivany Brlić-Mažuranić. Rozdziały trzeci i czwarty poświęcone zostały baśniom, z których zaczerpnięty został materiał badawczy. W rozdziale trzecim Autorka omówiła utwory według komponentów, które podkreślali także inni badacze, tj. słowiański charakter baśni, ich duże walory etyczne i estetyczne czy wysoki standard językowy, uzupełniając informacje na temat krytyki krajowej i zagranicznej baśni.

W czwartej części natomiast, z zachowaniem dbałości o detale, odtworzyła historię przekładów baśni (a także ich recepcji w kraju docelowego tłumaczenia) na języki: angielski, czeski, szwedzki, duński i niemiecki, stanowiące podstawę badań. Rozszerzając te informacje o translacje tekstów baśni na języki: rosyjski, słowacki, słoweński, francuski, niderlandzki i polski, dała pełny obraz historii tłumaczeń omawianych utworów.

Rozdziały drugi, trzeci i czwarty nie zostały napisane przez Autorkę na podstawie opracowań już istniejących, ale, co warto podkreślić, są wynikiem samodzielnego studiowania dokumentów źródłowych, zachowanych w Chorwackim Archiwum Państwowym w Zagrzebiu (często zapisanych ręcznie, o czym świadczą chociażby dołączone do pracy zdjęcia mikrofilmów), takich jak prywatna korespondencja pisarki, m.in. z autorami tłumaczeń czy innymi osobami zaangażowanymi w proces powstawania przekładów baśni, a także publikacje na temat Ivany Brlić-Mažuranić, ukazujące się w czasopismach wydawanych za życia pisarki i w okresie późniejszym.

Sposób pozyskiwania materiału badawczego, ale także umiejętność jego prezentacji przez Autorkę, zasługują na słowa uznania. Czasochłonna eksploracja danych archiwalnych świadczy o pracowitości i dociekliwości badawczej oraz o dojrzałym podejściu pani mgr Karoliny Szymczak do analizowanych zagadnień. Dzięki takiemu stanowisku udało się Doktorantce „odkryć na nowo” biografię pisarki, przedstawić postać Ivany Brlić-Mažuranić w nieco innym świetle niż w dotychczas opublikowanych biografiach, prześledzić nie tylko jej proces twórczy, zwłaszcza sposób kreacji nazw literackich, ale także przedstawić starania pisarki o zachowanie zgodności intencji przekazu literackiego zawartego w użytych w baśniach onimach z koncepcją nazw zastosowanych w tekstach tłumaczonych.

Ostatni, bardzo obszerny rozdział, poświęcony został interpretacji warstwy nazewniczej baśni. Analiza onimów przeprowadzona została według jednego schematu dla wszystkich baśni, co dało bardzo klarowną i wielopłaszczyznową ocenę onimii literackiej. Każda nazwa została omówiona w szerokim kontekście interpretacyjnym. Najpierw Autorka przedstawiła w skrócie fabułę każdego tekstu, a w dalszych częściach wyjaśnione zostały przez Nią znaczenia nazw własnych w tekstach oryginalnych w odniesieniu do różnych komponentów świata literackiego. W części dotyczącej tłumaczenia onimów poszczególnych baśni na kolejne języki, Autorka zinterpretowała każdą nazwę pod względem genezy jej powstania (kreacji literackiej), w tym (jeśli było to możliwe) etymologii i znaczenia podstawy derywacyjnej. Warte podkreślenia jest to, że pani mgr Karolina Szymczak nie ograniczyła interpretacji pochodzenia onimu do jednej możliwości. W sytuacji, kiedy geneza antroponimu czy

etymologia jego podstawy nie była jednoznaczna, Doktorantka przedstawiła różne hipotezy odnośnie powstania nawy. Tam natomiast, gdzie potwierdzone zostały różne warianty interpretacyjne onimu – podała je, przywołując ustalenia innych badaczy. Analiza nazw odapelatywnych, związanych z charakterystyką postaci (a takich była większość), wymagała od Autorki dysertacji znajomości słownictwa apelatywnego różnych języków (angielski, czeski, szwedzki, duński, niemiecki), z czym znakomicie sobie poradziła. Inne nazwy, zaczerpnięte np. z mitologii słowiańskiej, także zostały objaśnione wyczerpująco.

Doktorantka w sposób opisowy nakreśliła także sposób funkcjonowania nazw w baśniach, słusznie łącząc onim z funkcją i charakterystyką postaci w baśni, z tokiem wydarzeń fabularnych czy z odniesieniami kulturowymi. Funkcje nazw własnych w baśniach nie zostały jednak nazwane. Autorka wymienia jedynie funkcję poznawczą (np. s. 169, 208, 267) i intertekstualną (np. s. 205), ale nie wyczerpuje to pełnego zestawu funkcji reprezentowanych przez nazwy własne w tekstach oryginalnym i tłumaczonych. Można rozważyć (jest to sugestia, nie zarzut) nazwanie omówionych przez panią mgr Karolinę Szymczak funkcji nazw w analizowanych baśniach na podstawie istniejących w onomastyce literackiej definicji (choćby na podstawie tych, o których pisała Doktorantka w części teoretycznej rozprawy lub uwzględniając inne opracowania, np. Graf M. (2015): *Onimiczna polifoniczność współczesnego tekstu literackiego – nowe spojrzenie na funkcję intertekstualną*. [W:] *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji*. Pod red. I. Sarnowskiej-Giefing, M. Balowskiego M. Graf. Poznań, s. 195–209; Rutkowski M. (2015): *Funkcja humorystyczna nazw osobowych w oryginale i przekładzie "Feet of Clay" Terry' ego Pratchetta*. [W:] tamże, s. 181–193; Nowak M. (2018): *Funkcje antroponimów w oryginale i przekładzie literatury dziecięcej*, „Prace Językoznawcze”, XX/2, s. 127–140), albo nazwać i porównać funkcje nazw w tekście oryginalnym i jego tłumaczeniach według własnych kryteriów, unikając „szablonów interpretacyjnych”.

Doktorantka, podsumowując analizę nazw w poszczególnych tłumaczeniach baśni, ukazała wpływ zastosowanej przez tłumaczy strategii translatorskich, których konsekwencją była zmiana lub zachowanie oryginalnej formy i/lub znaczenia onimu, na całościową interpretację tekstu i jego odbiór przez młodego czytelnika, przedstawiając w ten sposób obszernie, wyczerpujące pod względem merytorycznym opracowanie omawianych zagadnień. Badania podjęte przez panią mgr Karolinę Szymczak obrazują także wagę kulturowego kontekstu onimu pierwotnego w jego interpretacji (kreacji) w tekstach docelowych, w celu zachowania nie tylko lingwistycznych walorów oryginalnego utworu.

Dodatkową zaletą dysertacji są liczne komentarze do tekstu głównego, szeroko omawiające kontekst poruszanych zagadnień oraz dołączone do rozprawy ilustracje mikrofilmów, które obrazują charakter przytaczanych przez Autorkę dokumentów źródłowych.

Doktorantka osadziła badania w bogatej literaturze przedmiotu, powołując się na prace polskich i zagranicznych badaczy różnych dyscyplin naukowych, m.in. językoznawców, teoretyków przekładu, historyków i pedagogów. Wykorzystała w pracy ponad 200 pozycji bibliograficznych. Literatura jest bogata i zróżnicowana. Są to wydania tradycyjne (papierowe), jak i różne teksty oraz dokumenty dostępne w formie elektronicznej, z czego ponad 50% to publikacje międzynarodowe w języku angielskim, przywołujące poglądy badaczy chorwackich, belgijskich, angielskich, irańskich, fińskich, rosyjskich, niemieckich, włoskich i innych. Na podkreślenie zasługuje umiejętność wykorzystania najnowszej literatury przedmiotu oraz liczne odwołania do badań światowych w omawianej dyscyplinie naukowej. Świadczy to o dobrej znajomości przez Autorkę literatury przedmiotu i właściwym Jej przygotowaniu merytorycznym do podjętej pracy badawczej.

Praca wymaga jednak uzupełnienia o pozycje, które występują w tekście, ale nie zostały umieszczone w bibliografii. Są to m.in.: Magdalena Graf (2015), Czesław Kosyl (1991, 1987, 1992), Irena Sarnowska-Giefing (1983), Urszula Kęsikowa (2011), Agnieszka Raszevska-Klimas (2013, 2016), Adam Siwiec (1998), Łucja Szewczyk (1993, 1999, 2000), Alicja Nowakowska, Lucyna Tomczak (2003), Krystyna Szcześniak (2019, 2020) – s. 16.

Od strony językowej dysertacja doktorska także może zostać bardzo dobrze oceniona. Napisana jest w sposób interesujący, poprawną polszczyzną, co sprawia, że wywód naukowy Autorki czyta się jak wciągającą opowieść. Niemniej występują w niej drobne usterki (właściwe dla wszystkich tego typu prac) interpunkcyjne, np. „Wynika to z wielu różnic, między innymi w podejściu do swojej twórczości, w jej celu, jak i z różnic będących rezultatem ich wychowania i okoliczności w których obie autorki dorastały...” (s. 7); „Jest nauką która wykorzystuje...” (s. 15); „Współzałożyciel czasopisma „The Slavonic Review” nie poświęcając mu wiele czasu, polecił stworzenie profesjonalnego tłumaczenia, na „engleski pjesnički jezik”... (s. 107); logiczno-stylistyczne, np.: „Część ta jest próbą wykazania, jak ingerencja w strukturę onimu będącego nośnikiem elementów kulturowych, obdarowanych przez autorkę konkretnymi informacjami może wpływać na jej obraz, wyobrażenie i zrozumienie, a także na koherentność całego tekstu (pamiętam przy tym o wieku potencjalnego odbiorcy)” (s. 13) czy składniowe, np. „Z tego względu, że rozpatrywany w mej pracy zbiór był tłumaczony na wiele języków, a część przekładów ukazała się jeszcze za życia

Ivany Brlić-Mažuranić, która aktywnie korespondowała z tłumaczami, dlatego w następnym rozdziale na podstawie materiałów archiwalnych (do których dotarłam w Zagrzebiu) przedstawiam historię przekładów, która (jak uważam) wyjaśnia niektóre późniejsze decyzje translatorskie” (s. 12).

Występują też pewne terminy, które, w mojej opinii, wymagałyby doprecyzowania, np. *warstwa onomastyczna* (s. 112, 115, 119 i inne.). Sugeruję rozważenie pojęcia *warstwa onimiczna, nazewnicza* (ten termin został użyty na str. 6) lub *propialna*. Podobne uwagi dotyczą terminu *material onomastyczny* (s. 141).

KONKLUZJA

Wymienione powyżej sugestie i uwagi krytyczne (dotyczące raczej usterek redakcyjnych), nie zmieniają mojej pozytywnej opinii o dysertacji, która **ze względu na dużą wartość naukową, wyżej przedstawioną, zasługuje na wyróżnienie oraz na publikację. Stwierdzam jednoznacznie, że rozprawa pani mgr Karoliny Diany Szymczak pt. *Onimy w cyklu baśni „Priče iz davnine” Ivany Brlić-Mažuranić. Problematyka przekładu stanowi ważny wkład do badań językowych i spełnia ustawowe kryteria* określone w art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm., praca stanowi oryginalne rozwiązanie poruszanego problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie językoznawstwo oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych, a tym samym uzasadnia wniosek, który usilnie popieram, o **dopuszczenie pani mgr Karoliny Diany Szymczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego i publicznej obrony.****

Agnieszka Klimas